

П. Делев

Войни на север, от Филип II до Лизимах

съществени в сравнително кратък период от време (по-малко от 50 години), пет големи военни кампании, насочени на север към Долния Дунав и отвъд него, бележат на пръв поглед трайна насока на завоевателната политика на древните македонци през втората половина на IV и началото на III в. пр. Хр. Останали в значителна степен в сянка на по-известните военни кампании на Филип, Александър и диадохите, тези войни на север са оставили фрагментарна и далеч непълна следа в античните извори, а модерната историография в много случаи им приписва предвзети и преувеличени цели. Внимателният анализ на запазените свидетелства показва по-скоро опортюнистическия и инцидентен характер на тези военни начинания, всяко от които е имало своите конкретни и специфични причини, цели и последствия.

1. Походът на Филип II срещу скитския цар Атей (339 г. пр. Хр.)

През пролетта на 339 г. пр. Хр. Филип II вдигнал неуспешната обсада на Перинт и Бизантион и с цялата си армия се отправил към река Дунав. Тази кратка военна експедиция е била предшествана от по-ранни действия в земите на гетите, още по време на голямата тракийска война от 342–340 г. пр. Хр.; сведенията за тях обаче остават твърде непълни и неясни [1, с. 6–7]. Не е известно в каква връзка с тези действия стои и бракът на Филип с една гетска принцеса, дъщеря на местния владетел Котелас (Athen. 13.5, р. 557d; Jordan. Get. 10.65). От същото време датират и първите контакти на Филип със скитския цар Атей, превърнали се впоследствие в основен повод за Филиповата кампания на север [за Атей виж например 2; 3, с. 71–80; 4, с. 200–204; за монетосеченето му 5, р. 33–50].

През четридесетте години на четвърти век скитите на Атей нахлули в района на Долния Дунав и успели да се установят на южния бряг на реката в Северна Добруджа. Някои автори предполагат, че по това време скитите били притиснати и прогонени от собствената си територия от настъпващите на запад сармати [6, р. 86]; други им приписват период на разцвет, политическа консолидация и военна експанзия [2, с. 16–18]. Възможно е настъплението на скитите да се свърже поне отчасти и със западането на одриското царство след смъртта на Котис I.

Единственото изложение на последвалите събития е запазено в Юстиновите извлечения от Помпей Трог (Justin. 9.2.1–4). Според Юстин скитският цар Атей воювал с *хистрианите* и помолил Филип за помощ; по-късно обаче, тъй като царят на хистрианите умрял, изпратената от Филип войска била върната без заплащане. Писмо на Атей до Филип и пратеници на последния при скитския цар се споменават и у Плутарх (Plut. Mor. 174 e-f). Освен това Атей воювал успешно срещу трибалите (Polyaen. Strat. 7.44.1; Frontin. Strat. 2.4.20), а един цитат на Аристокрит у Климент Александрийски

@ П. Делев, 2017

му приписва заплашително писмо до бизантийците (Clem. Al. Strom. 5.31.3); според едно предположение вместо *бизантийци* в този текст следва да се чете *бизонити* [7].

Споменаването на Аполония като посредник позволява събитието да бъде отнесено към времето на голямата тракийска война между лятото на 342 и лятото на 340 г. пр. Хр. Противниците на Атей, „*хистрианите*“ водени от своя цар, остават енигматични; предлагана е идентификацията им било с трибалите на Полиен и Фронтин, които по това време се били придвижили на изток от първоначалните си територии, било с гражданите на гръцкия град Истрия, управлявани от местен тиран или може би подпомагани от царя на трибалите, било може би с местните гети, предвождани от собствения си цар и назовани с име, производно от това на реката Истрос [8, р. 19–20].

Скитският поход е започнал през пролетта на 339 г. пр. Хр. (Aeschin. 3.128) и е продължил най-много до средата на лятото (Justin. 9.2.10–16; ср. Plut. Mor. 174f; Frontin. Strat. 2.8.14; [Ps.]Lucian. Macrob. 10). Кампанията очевидно е била решена в едно генерално сражение; смъртта на възрастния Атей и свидетелствата за многобройни пленници и плячка предполагат, че победата над скитите е била решителна и те вероятно са били трайно прогонени отвъд река Дунав. Филип незабавно поел обратно, но на връщане македонската армия била нападната от трибалите, които си поискали част от скитската плячка. В последвалата битка Филип бил ранен тежко в бедрото, конят му бил убит под него и армията му се видяла принудена да отстъпи безславно, изоставяйки целия си обоз със спорната скитска плячка в ръцете на тракийците (Justin. 9.3.1–3). Маршрутът на Филиповото завръщане и локализацията на тази неблагоприятна за него битка остават еднакво неясни; нерядко се допуска възможността македонската армия да се е придвижила на запад към Софийското поле и засадата на трибалите съответно се разполага някъде около северния подход към проходите през Западния Балкан или около средното течение на реката Искър [9, с. 35; 10, с. 26].

Причините за „*скитския поход*“ на Филип през 339 г. са също толкова спорни; единственият подробен извор, Юстин, обяснява кампанията с обидата на Филип от отпращането на изпратените в помощ на Атей македонски войски без да им се заплати (Justin. 9.2.4–10), добавяйки и твърдението, че Филип се надявал да покрие разходите на една война с приходите от друга (Justin. 9.1.9). Модерните историци обикновено подозират по-сериозни скрити причини и към желанието за военна и политическа компенсация след неуспешната обсада на Перинт и Бизантион добавят като вероятни мотиви нуждата от предотвратяване на възможна скитска опасност за новозавладените територии в Тракия, намерения за по-нататъшно разширяване на македонската агресия в района между Хемус и Истрос или претенции за предишните одриски владения в него. Впрочем, скитите в Северна Добруджа едва ли биха могли да представляват реална заплаха за земите на юг от Балкана, а макар и откъслечните сведения за светкавичната Дунавска кампания на Филип не създават впечатление за мащабен опит за трайно завладяване на значителна територия, съпоставим в някаква степен например с предходната двугодишна кампания в Югоизточна Тракия. Би могло да се предположи също като алтернативна или допълваща хипотеза, че походът на Филип е бил предприет в подкрепа на неговия тъст Котелас, вероятно по-директно застрашен от скитската експанзия, особено след победите на Атей над хистрианите и трибалите.

2. Походът на Александър Велики срещу трибалите (335 г. пр. Хр.)

Походът на Александър Велики към Дунава бил неговото първо мащабно военно начинание след поемането на царската власт; официално той бил насочен срещу вероломните трибали [11, р. 51–65; 12]. Единственият по-подробен извор за събитията е Анабазисът на Флавий Ариан (Arr. Anab. 1.1.4–4.8; ср. Strabo 7.3.8; Diod. 17.8.1; Plut. Alex. 11.2; Curt. 9.6.20; Polyae. Strat. 4.3.11). Неяснотите в неговия текст са породили много дискусии, особено във връзка с маршрута на македонската армия и местоположението

на някои географски реалии (реката Лигин, остров Певка). Тръгвайки от Амфиполис, Александър навлязъл в земите на „независимите тракийци“ и на десетия ден от пресичането на Нестос стигнал до планината Хемус. След трудно сражение с преградилите пътя му през Балкана тракийци, той навлязъл в земите на север от планината, разбил при реката Лигин някъде в днешна северна България част от войската на трибалите, но не успял да предприеме нищо съществено срещу укрилите се с добитъка и имуществото си на Дунавския остров Певка трибали и съседни тракийци начело с трибалския цар Сирмос, въпреки навременното пристигане на навлезлия от Черно море срещу течението на реката малък македонски флот. След едно демонстративно преминаване на Дунава, при което били обърнати в бягство събралите се на северния бряг гети и бил разграбен „градът“ им, Александър приел пратениците на трибалския цар и на останалите независими крайдунавски племена и сключил с всички тях договор за приятелство; сред другите се появили дори пратеници на поселилите се край Адриатическо море келти. След това Александър бързо се оттеглил на юг през земите на агриани и пеонци, тоест през Софийско и Кюстендилско към долината на Вардар, откъдето подхванал кампанията си срещу разбунтувалите се междуременно илирийци.

Тракийският поход започнал с настъпването на пролетта (Arr. Anab. 1.1.4); при преминаването на отвъдния бряг на Дунав високите жита служели за прикритие на войската (Arr. Anab. 1.4.1), т. е. вече сме в разгара на лятото. Ариан очевидно силно е резюмирал събития, запълнили поне няколко месеца. От обсъжданите в литературата варианти за пътя на Александър в началния етап на похода най-приемлив изглежда този през Родопите, както заради достатъчно красноречивия текст на Ариан, така и заради неоснователно пренебрегваното сведение у Светоний за Александровото жертвоприношение в родопското светилище на бесите, което едва ли може да се постави в друго време (Suet. Aug. 94.5). Гетите, срещу които Александър предприел своя демонстративен десант на левия бряг на Дунав, са най-рано засвидетелстваните в исторически извор представители на племенната група, изрично локализиращи на север от реката.

Походът на Александър Велики срещу трибалите едва ли е имал приписваната му често с лека ръка свръхзадача да превърне река Дунав в „стратегическа граница“ на македонската държава от типа на римския Дунавски лимес [13, р. 46–47; 14, р. 25–30.]. Ако целите на похода са включвали подчиняването и присъединяването към македонската държава на териториите и племената между Стара планина и Дунав, то те очевидно са останали неосъществени. Според Ариан впрочем Александър желаел само да усмири войнствените си съседи преди похода на изток (Arr. Anab. 1.1.4); лесно е да се допусне също желанието за реванш след поражението на Филип от трибалите през 339 г. пр. Хр., на което младият Александър може би е бил непосредствен свидетел (Justin. 9.1.8).

Данните за участието на тракийски контингенти в армията на Александър Велики по време на източните войни, систематизирани у Хелмут Берве [15, Bd. 1, S. 133–139], потвърждават казаното по-горе за ограничения обхват на македонските завоевания в Северна Тракия. Очевидният дисбаланс в присъствието на северните и южните тракийски племена в Александровата армия изглежда отразява пряко различията в статута на тракийските територии на север и на юг от Балкана по отношение на македонската държава.

3. Походът на Зопирион (332/325 г. пр. Хр.)

Подчинената на македонците част на Тракия била организирана като самостоятелна административна област, поставена под управлението на специален „стратег на Тракия“ (Diod. 17.62.5; Arr. Anab. 1.25.2) [15, Bd. 1, S. 228; 16, S. 39–40; 17]. Като „стратег на Еврона“ и пълномощен представител на Александър, Антипатър би следвало

да е разполагал след 334 г. пр. Хр. и с върховната власт над Тракия и „стратегът на Тракия“ да му е бил подчинен [15, Bd. 1, S. 227–228; 16, S. 38–45]. Твърде допустимо е да се мисли, обаче, че от самото начало статутът и взаимната субординация на двамата стратежи не са били достатъчно стриктно определени.

Поименно са известни трима стратежи на Тракия от времето на Александър Велики — линкестиецът Александър, син на Аероп, Мемнон и Зопирион. Александър бил стратег на Тракия от 336 до 334 т. пр. Хр., когато придружил царя си при преминаването в Азия, след като вероятно лично е ръковолил набирането на тракийските контингенти за неговата армия [15, Bd. 2, S. 17–19, № 37; 18]. Оскъдните сведения за стратега Мемнон [15, Bd. 2, S. 254, № 499; 19, Sp. 653–654] са свързани основно с неговия бунт срещу Антипатър в края на тридесетте години; събитията, споменати в същия пасаж у Диодор, са консулството на Гней Домиций Калвин и Авл Корнелий Кос Арвина в Рим (332 г. пр. Хр.), архонтството на Аристофонт в Атина (330/329 г. пр. Хр.), битката при Арбела (Гавгамела) през есента на 331 г. и въстанието на гърците начело със спартанския цар Агис III, което изглежда е започнало още през 332 г. и е завършило с битката при Мегалополис през лятото или есента на 331 г. (Diod. 17.62.1–63.1) [15, Bd. 2, S. 8–9, № 15]. От хронологическата бъркотия у Диодор може да се извлече като указание за датата на Мемноновия бунт единствено връзката със събитията в Пелопонес: Антипатър прекратил набързо войната в Тракия, за да предприеме спешни действия срещу Агис вероятно през 331 г. пр. Хр. В литературата е наложена хипотезата, че бунтът на Мемнон е бил насочен само срещу наместника на Александър Антипатър и произтичал от неуредените взаимоотношения между двамата стратежи; Карл Белох дори го окачествява като „предшественик на борбите между диадохите“ [20, S. 647].

Диодор, който единствен разказва за бунта на Мемнон, за съжаление не споменава нищо за другия стратег на Тракия, Зопирион [21], а сведенията за него у Юстин и Курций Руф са хронологически несъвместими. Според Юстин, Александър научил за злополучния поход на Зопирион „в Скития“ от писмо на Антипатър, което получил след смъртта на Дарий III (лятото на 330 г. пр. Хр.) и което съдържало също сведения за войната на Антипатър срещу спартанския цар Агис (331 г. пр. Хр.) и за похода на епирския цар Александър в Италия (330 г. пр. Хр.) (Justin. 12.1.4–5). Прологът към 12 книга на Помпей Трог (Trog. Prol. 12) поставя разказа за гибелта на Зопирион „в Понта“ в голямо отстъпление за дейността на Антипатър в Европа, съдържащо сведения, освен за походите на епирския цар Александър и на Зопирион, и за този на спартанския цар Архидам в Италия (343–338 г. пр. Хр.), към което била добавена и най-старата история на италийските племена. Курций Руф също говори за писмо, получено от Александър, само че много по-късно — през зимата на 325/324 г. пр. Хр., след завръщането на Александър в Персия; то съдържало сведения за събитията, станали в Европа и Азия по време на покоряването на Индия, т. е. през 327–325 г. пр. Хр. (Curt. 10.1.43–45). Според един пасаж у Макробий пък Зопирион обсаждал Бористенес (Олбия), но градът успял да се спаси, прибегвайки до крайни мерки — робите били освободени, чужденците получили граждански права, всички държавни дългове били опростени (Macrobian. Saturn. 1.11.33).

В научната книжнина са предлагани три алтернативни варианта за реконструкция на тези събития. Според единия, който отдава предпочитание на версията на Юстин, Зопирион е станал стратег на Тракия вероятно още през 334 г., а Мемнон го е наследил на този пост при заминаването му на север или чак след смъртта му; походът на Зопирион се поставя в 332–331 г. пр. Хр., а бунтът на Мемнон се свързва със споменатото от Курций Руф надигане на одрисеца Севт [22, с. 43; 23]. Вторият вариант възприема идеята, че Мемнон и Зопирион са заемали едновременно различни длъжности, единият като стратег на Тракия, другият като „префект на Понта“ според формулата на Юстин; и двамата в такъв случай може да са били поставени на длъжност

от самия Александър през 334 г. пр. Хр., а гибелта на Зопирион и бунтът на Мемнон се отнасят, все по Юстин, отново към 332–331 г. пр. Хр. [24, S. 392]. Третият и най-често поддържан вариант поставя Зопирион след Мемнон като стратег на Тракия, осланяйки се на сведението на Курций Руф и пренебрегвайки Юстин; походът на Зопирион се поставя съответно било още в 329/328 г. пр. Хр. [25, р. 70–71; 26, р. 77, 204; 27, с. 189], било (с повече основания) чак в 326/325 г. пр. Хр. [15, Bd. 2, № 340; 28, S. 44–45]. И трите мнения имат своите плюсове и минуси; състоянието на изворите не позволява за съжаление въпросът да получи окончателно и сигурно решение.

Целите и характерът на похода на Зопирион остават неясни поради противоречивите сведения. Някои автори предполагат, че кампанията е била предприета по нареждане на Александър с цел свързване на европейските владения със завоеванията в Бактрия през земите на Скития, с допускане на погрешни географски представи, идентифициращи реките Танаис и Яксарт и съответно генерално подценяващи разстоянията [21, Sp. 764]. Хипотезата обаче противоречи на изричното твърдение на Юстин, че Зопирион предприел войната срещу скитите по своя лична инициатива (Justin. 12.2.16).

4. Първата гетска война на Лизимах (297 г. пр. Хр.?)

Повечето съвременни изследователи разграничават две войни на Лизимах срещу гетите; по-добре документирана от тях е втората, която се отнася към края на първото десетилетие на III в. пр. Хр. Два изворови текста лежат в основата на съществуващите опити за реконструкция на събитията от „първата“ гетска война. Единият е кратък фрагмент от 21 книга на Диодор Сицилийски, който гласи: *„Тракийците пленили Агатокул, царския син, но го освободили с дарове както за да си осигурят убежище срещу превратностите на съдбата, така и с надеждата да получат чрез този доброжелателен акт обратно тази част от земите си, която Лизимах им бил отнел. Те вече не се надявали да победят във войната, след като всички могъщи царе се били споразумели и били в съюз помежду си.“* (Diod. 21.11). Към този текст се добавя и следното доста объркано и неясно съобщение на Павзаний, поместено преди разказа за войната на Лизимах с Антигон в Азия през 302/301 г. пр. Хр.: *„След това Лизимах воювал със съседите си, първо с одрисите, после с гетите и Дромихет. Срещайки противници, опитни във война и превъзхождащи го по численост, самият той успял да се спаси от изключително опасно положение, но синът му Агатокул, който участвал в поход с него за първи път, бил пленен от гетите. Лизимах претърпял и други поражения и, отдавайки голямо значение на пленяването на сина си, сключил мир с Дромихет, като отстъпил на гетския цар своите владения отвъд реката Истрос и дори се видял принуден да му даде дъщеря си за жена. Други казват, че не Агатокул, а самият Лизимах бил взет в плен и бил освободен, когато Агатокул сключил примирие с гетския цар от негово име. При връщането си той оженил за Агатокул Лизандра, дъщерята на Птолемей Лаг и Евридика“* (Paus.1.9.6). Както се вижда, Павзаний смесва сведенията за двете гетски кампании (първата, при която бил пленен Агатокул, и втората, при която в плен попаднал самият Лизимах), смятайки ги за вариантни разкази за едно и също събитие. Той е и единственият античен автор, който във връзка с гетските войни и Дромихет предлага изрична географска локализация „отвъд“, тоест на север от Дунава, макар и само по повод на отстъпени от Лизимах на гетите територии.

Опитите да се съчетаят двете сведения (на Диодор и Павзаний) и да се вместят в общата картина на събитията от периода е довел до няколко алтернативни и еднакво хипотетични решения. Единият вариант датира „първата“ гетска война изцяло преди войната с Антигон, тоест преди 302 г. пр. Хр.; той се доверява на хронологическия ред у Павзаний и на неговото твърдение за ранната дата на брака на Агатокул с Лизандра (*„вече имали деца, когато Лизимах се оженил за Арсиное“*), пренебрегвайки хронологическите податки във фрагмента на Диодор [29, Sp. 6–7].

Втори вариант датира първата гетска кампания по време или непосредствено след войната с Антигон, тоест около 301–299 г. пр. Хр. [30, S. 58–60, 72; 31, р. 97–98]. Презумпцията е, че Агатокул е бил оставен като наместник на баща си в Тракия при преминаването на Лизимах в Азия, а гетите са се възползвали от опразването на района от войски, за да нападнат и пленят младия принц; освобождаването му би дошло логично в светлината на нарастналия авторитет и военни възможности на Лизимах след битката при Ипсос. Трето мнение отнася кампанията към 297 г. пр. Хр. въз основа на Диодоровото твърдение за мира между всички царе [32, р. 116–119; ср. 33, р. 141–142]. Други автори отнасят същото твърдение към ситуацията, възникнала вследствие принуденото примирие между Лизимах и Деметрий след завземането на властта в Македония от последния; така целият епизод с пленяването на Агатокул може да бъде поставен около началото на голямата гетска война [33, р. 183–184; 34, р. 61]. Някои автори пък, подобно на Павзаний, се съмняват в достоверността на сведенията за пленяването на Агатокул, смятайки ги за дублетен вариант на основната версия с пленяването на самия Лизимах от гетите [28, S. 225; 35, р. 45–46].

Един характерен, но обикновено пренебрегван детайл позволява да бъдат изказани някои допълнителни съображения. В големия фрагмент от 21 книга на Диодор, разказващ за пленяването на самия Лизимах в хода на основната кампания срещу Дромихет в края на 90-те години, на два пъти се споменава, че гетския цар се обърнал към своя пленник с обръщението „*татко*“ (Diod. 21.12.2, 6). Контекстът на този двукратно повторен детайл е загубен заедно с останалата извън фрагмента част от разказа на Диодор. Единственото смислено обяснение идва от сведението у Павзаний за брака на гетския владетел с Лизимахова дъщеря като едно от условията на мира, осигурил освобождаването на пленения Агатокул (Paus. 1.9.6). Отнасянето на това сведение към уреждането на отношенията след „*втората*“ война явно противоречи на обстоятелствата в Диодоровия фрагмент, където Дромихет използва обръщението „*татко*“ към току-що пленения Лизимах; очевидно за предпочитане е вариантът династическият брак да се отнесе към резултатите на „*първата*“ гетска война, какъвто е впрочем и буквалният текст на Павзаний. В такъв случай комбинацията от сведенията на Диодор и Павзаний като че ли преди всичко потвърждава оспорваната реалност на този по-ранен сблъсък, а това повишава автоматично стойността и на останалата информация у Павзаний — за пленяването на Агатокул, „*другите поражения*“ на Лизимах и, като част от финалното уреждане, освен сватбата — отстъпването на територии. Тази реконструкция прави по-малко вероятна възможността за късно датиране на „*първата*“ гетска война; най-приемливо и удовлетворяващо фиксираните у Диодор и Павзаний обстоятелства засега продължава да изглежда предположението за датиране на „*първата*“ гетска война (или поне на заключителния ѝ етап) около 297 г. пр. Хр.; то обаче задължително ще остане хипотетично поради несигурността на самите извори.

Ако сумираме това, което остава вероятно при съпоставянето на наличните сведения, изглежда, че в годините след Ипсос провокираният от офанзивни действия на гетите Лизимах лично е оглавил експедиция срещу тях, в която за пръв път бил придружаван от първородния си син Агатокул, по това време около двадесетгодишен. По време на кампанията срещу „*опитните във война и превъзхождащи го по численост*“ гети диадохът изпаднал в критична ситуация и успял да се измъкне, но синът му Агатокул бил пленен. Впоследствие Лизимах претърпял и други поражения от гетите. Последните обаче, като не се надявали вече да победят във войната „*след като всички могъщи царе се били споразумели и били в съюз помежду си*“ (297 г.?), се съгласили да сключат мир и освободили Агатокул „*дарове*“, за да получат обратно „*тази част от земите си, която Лизимах им бил отнел*“. Мирният договор бил скрепен с брака на Дромихет и неназована дъщеря на Лизимах [36, с. 204–209].

5. Втората гетска война на Лизимах (294–291 г. пр. Хр.?)

Макар и споменавана в значителен брой антични извори, в своята цялост „втората“ гетска война на Лизимах остава също твърде слабо позната. Едностраничните и пръснати сведения съдържат главно отглас от куриозните събития около пленяването на Лизимах с цялата му армия и последвалото им освобождаване от гетския цар Дромихет, докато многобройни и съществени проблеми около причините, хронологията и географската локализация на войната, хода на военните действия, условията на постигнатия мир и прочие остават спорни и неясни. Най-подробното запазено антично описание се съдържа в един голям фрагмент от 21 книга на Диодор Сицилийски (Diod. 21.12), белязан от явни морализаторски тенденции.

Причините за конфликта между Лизимах и Дромихет остават неясни; възможно е те да се крият в резултатите от „първата“ гетска война, които вероятно не са били изгодни за Лизимах [37, S. 275]. Идеята предполага планирана и подготвена завоевателна експедиция на Лизимах в гетските земи, за каквато достатъчно определено се говори в изворите (Strabo 7.3.14, 7.3.8; Polyaeu. Strat. 7.25) — но дали тя не е била ответна реакция на Лизимах след първоначални действия на гетите? Основания за това се търсят в общата политическа ситуация — между кампанията срещу малоазийските градове (296–294 г. пр. Хр.) и избухналата криза около македонското наследство от гледна точка на Лизимах едва ли би било целесъобразно да отклонява вниманието си далеч на север [30, S. 72; 29, Sp. 15]; допуска се и възможна намеса на Деметрий Полиоркет, който не би пропуснал да насърчи нападение на гетите срещу Лизимах, което му е осигурило оперативен простор в Македония [30, S. 72; 38, p. 88]. Впрочем, и този път слабо познание на хронологията и детайлите на събитията не позволява изричност на заключенията; напълно възможно е, след приключване на малоазийската кампания и още преди събитията в Македония да вземат непредвидимия обрат, довел до установяването там на властта на Деметрий Полиоркет, Лизимах сам да се е ангажирал с вероятно отдавна отлагания конфликт с гетите. Във всеки случай, когато избухва кризата в Македония, гетската война изглежда вече е била в ход (ср. Plut. Pyrrh. 6.6; Justin. 16.1.19; Oros. 3.23.52; Porphyg. fr. 3.3 FHG = Syncell. 504).

Хронологията на „втората“ гетска война, макар и много по-определена в сравнение с тази на „първата“, остава твърде дискуссионна в детайлите. Определянето на началната дата е в зависимост от цитирания вече пасаж на Юстин (повторен и у Павел Орозий), свързващ сключения между Лизимах и Деметрий Полиоркет мир с войната срещу Дромихет (Justin. 16.1.19; Oros. 3.23.52). Беглото споменаване на Порфирий Тирски (у Георги Синкел), че прогоненият от Деметрий Антипатър побягнал при тъста си Лизимах „край Понта“, говори практически за същото (Porphyg. fr. 3.3 FHG = Syncell. 504). Но точната дата на възцаряването на Деметрий (по-рано или по-късно в 294 г. пр. Хр.?) остава спорна; интервалът от възцаряването до прогонването на Антипатър и сключването на мира с Лизимах е с неясна дължина; от друга страна и войната между Лизимах и Дромихет е започнала може би дълго време преди фиксирания от сведението момент. Известията за активността на Лизимах в Азия до 294 г. пр. Хр. (ср. Plut. Demetr. 35.5) не позволяват началото на войната да се търси преди 294 г. и то най-често се поставя в 294 или 293 г. пр. Хр., в повечето случаи с уговорката, че основният поход на Лизимах в гетските земи и неговото пленяване от Дромихет са с една или две години по-късни [29, Sp. 15; 30, S. 72; 31, p. 133; 32, p. 154; 35, p. 45].

Достигналите до нас извори пресъздават твърде схематично развитието на събитията. В една от стратегемите на Полиен се разказва за Севт, стратег на Дромихет, който се представил за беглец и заблудил Лизимах, отвел го в неудобни места и така предопределил изхода на войната (Polyaeu. Strat. 7.25). Макар и посочената у Полиен цифра 100 000 да е очевидно преувеличена, Лизимах явно е нахлул в гетските

предели с внушителни сили. Гетите пък очевидно са се отклонили от открито сражение, примамвайки македонците в неудобни места (Polyaen. Strat. 7.25). Измъчвана от глад и жажда (Polyaen. Strat. 7.25; Diod. 21.12.1; Strabo 7.3.14; Plut. Mor. 126 e—f, 183 e, 555 d—e) и нападана от Дромихет (Polyaen. Strat. 7.25), армията на Лизимах се оказала в безнадеждно положение и той се видял принуден да се предаде в плен (Diod. 21.12.3; Trog. Prol. 16; Plut. Demetr. 39.6; Plut. Mor. 126 e—f, 183 e, 555 d—e; Strabo 7.3.8, 7.3.14; Memnon 5.1 Jacoby). Вестта за пленяването на Лизимах подбудила Деметрий Полиоркет да нахлуе в Тракия; той очаквал да намери страната беззащитна и лесно да я завладее (Plut. Demetr. 39.6). Но избухналото въстание в Беотия (Plut. Demetr. 39.6 sqq.; Diod. 21.14) и съобщението за освобождаването на Лизимах от Дромихет (Diod. 21.12.3—6; Strabo 7.3.8, 7.3.14; Plut. Demetr. 39.6, 52.6; Trog. Prol. 16; Memnon 5.1 Jacoby) го принудили да се върне обратно. Намесата на Деметрий дава още една възможност за относително уточняване на хронологията на събитията. За съжаление двете беотийски въстания срещу Деметрий, които дават хронологическите рамки на епизода, не подлежат на прецизно датирание и се поместват най-общо в интервала между възцаряването на Деметрий в Македония в 294 г. пр. Хр. и Питийските игри в 290 г. пр. Хр. (Plut. Demetr. 40.7) [39, S. 190—191]. На базата на тези изходни данни пленът на Лизимах у гетите и интервенцията на Деметрий в Тракия се поставят различно в 293 г. [29, Sp. 14], в 292 г. [31, p. 133; 33, p. 182—185; 40, S. 248; 41, p. 220] или дори в 291 г. пр. Хр. [32, p. 88; 35, p. 45]. Нахлуването на Деметрий в Тракия впрочем може би е било същинската причина гетите да освободят толкова бързо и лесно Лизимах [35, p. 45; ср. 42, p. 175—176].

Условията на мира, сключен между Лизимах и Дромихет, остават също доста неясни. Единственото сигурно документирано условие е връщането на гетските крепости, които Лизимах бил завзел (в хода на самата кампания или преди нея?) и чието местоположение е напълно неизвестно (Diod. 21.12.3, 6). Твърде вероятно изглежда гетите да са задържали заложници като гаранция за изпълнението на мирния договор; такъв ще да е бил случаят с Клеарх, синът на Амастрис, който останал в гетски плен и след освобождаването на Лизимах (Memnon 5.1 Jacoby) [30, S. 74; 31, p. 133].

В модерната историография е наложена традицията политическото обединение на Дромихет и разигралите се по време на войната с Лизимах събития да се ситуират в земите на север от Дунав [например 28, S. 225; 29, Sp. 15—16; 30, S. 2—74; 31, p. 132—135; 34, p. 31; 37, S. 275—278]. Някои изследователи ги поставят по-конкретно в Бесарабската степ между долните течения на Дунав и Днестър, с евентуално присъединяване на лесостепните райони на Молдавия, на Североизточна Мунтения или на деснобрежните райони на долния Дунав (т. е. Добруджа) [43, с. 237—238; 44, с. 83, 192]. Други защитават мнението за локализацията на ядрото на гетското царство във Влашката равнина, в Баръганската степ и околните райони на Източна Мунтения [26, p. 51—52; 45, p. 56—65] или още по-западно, около долината на река Арджеш [46, p. 97—100; 47, p. 271—274]. В противовес на преобладаващите мнения, една трета концепция преди време ситуира ядрото на Дромихетовата държава южно от Дунав, в крайдунавска Добруджа между Силистра и Тулча [27, с. 56—57; 48, с. 116]. Неотдавна настоящият автор защити една четвърта концепция, свързваща политическия център на гетското царство с археологически документирания гетски династически център край с. Свещари в Лудогорието [36, с. 218—229; 49; 50; 51, p. 15—18], чиито характеристики позволяват хипотетичната му идентификация с Дромихетовата столица (?) Хелис [52, с. 19—30; 53, с. 105—106].

ЛИТЕРАТУРА

1. Делев П. Филип II и Александър Велики в Северна Тракия // ИРИМ—Русе. — 2008. — Т. 12.
2. Шелов Д. Б. Царь Атей // НС. — 1965. — Вып. 2.

3. Андрух С. А. Нижнедунайская Скифия в VI — начале I в. до н. э. — Запорожье, 1995.
4. Йорданов К. Добруджа през I хилядолетие пр. н. е. Гети // История на Добруджа. — Велико Търново, 2011.
5. Dragănov D. The Coinage of the Scythian Kings in the West Pontic Area. — Sofia, 2015.
6. Rostovtzeff M. Iranians and Greeks in South Russia. — Oxf., 1922.
7. Iliescu V. Le problème des rapports Scytho-Byzantins du IVE siècle av. n. è. // Historia. — 1971. — Bd. 20.
8. Papazoglou F. The Central Balkan Tribes in Pre-Roman Times. Triballi, Autariatae, Dardanians, Scordisci and Moesians. — Amsterdam, 1978.
9. Кацаров Г. И. Цар Филип II Македонски. История на Македония до 336 год. пр. Христа. — София, 1922.
10. Геров Б. Проучвания върху западнотракийските земи през римско време. Ч. 2 // ГСУ. Факултет по западни филологии. — 1967. — Т. 61. — Кн. 1.
11. Bosworth A. B. A Historical Commentary on Arrian's History of Alexander. Commentary on Books I—III. — Oxf., 1980.
12. Йорданов К. Походът на Александър Велики в Тракия // Thracia. — 1993. — № 10.
13. Glotz G., Roussel P., Cohen R. Alexandre et le démembrement de son empire. — P., 1938.
14. Will E., Mossé Cl., Goukowsky P. Le monde grec et l'Orient. — P., 1975. — Т. 2. Le IVE siècle et l'époque hellénistique.
15. Berve H. Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage. — München, 1926. — Bd. 1–2.
16. Bengtson H. Die Strategie in der hellenistischen Zeit. — München, 1937. — Bd. 1.
17. Йорданов К. Стратезите на Александър Велики в Тракия // История. — 1994. — Кн. 4–5.
18. Kaerst J. Alexandros (12) // RE. — 1894. — Bd. 1.
19. Stahelin F. Memnon (4) // RE. — 1931. — Bd. 15.
20. Beloch K. J. Griechische Geschichte. — Leipzig, 1922. — Bd. 3.
21. Ziegler K. Zopyrion (1) // RE. — 1972. — Bd. 19A.
22. Жебелев С. А. Северное Причерноморье. Исследования и статьи по истории Северного Причерноморья античной эпохи. — М.; Л., 1953.
23. Iliescu V. Campania strategului Zopyrion la Dunărea-de-jos // Pontica. — 1971. — № 4.
24. Droysen J. G. Geschichte des Hellenismus. — Gotha, 1877. — Bd. 1².
25. Tarn W. W. Alexander the Great. — Cambridge, 1948. — Vol. 1.
26. Pippidi D. M. I Greci nel basso Danubio dall'età arcaica alla conquista romana. — Milano, 1971.
27. Фол А. Тракия и Балканите през ранноелинистическата епоха. — София, 1975.
28. Beloch K. J. Griechische Geschichte. — B.; Leipzig, 1925. — Bd. 4. — Abt. 1.
29. Geyer F. Lysimachus // RE. — 1928. — Bd. 14.
30. Hünerwadel W. Forschungen zur Geschichte des Königs Lysimachos von Thrakien. — Zürich, 1901.
31. Possenti G. B. Il re Lisimaco di Tracia. — Torino etc., 1901.
32. Saitta G. Lisimaco di Tracia // Kokalos. — 1955. — Т. 1.
33. Landucci Gattinoni F. Lisimaco di Tracia: Un sovrano nella prospettiva del primo ellenismo. — Milano, 1992.
34. Franco C. Il regno di Lisimaco: strutture amministrative e rapporti con le città. — Pisa, 1993.
35. Lund H. S. Lysimachus: A Study in Early Hellenistic Kingship. — L., 1992.
36. Делев П. Лизимах. — София, 2004.
37. Droysen J. G. Geschichte des Hellenismus. — Gotha, 1878. — Bd. 2².
38. Saitta G. Lisimaco di Tracia // Kokalos. — 1955. — Т. 1.
39. Gullath B. Untersuchungen zur Geschichte Boiotiens in der Zeit Alexanders und der Diadochen. — Frankfurt am Main, 1982.
40. Beloch K. J. Griechische Geschichte. — B.; Leipzig, 1927². — Bd. 4. — Abt. 2.
41. Walbank F. W. The Hellenistic World. — L., 1981.

42. Wehrli C. *Antigone et Démétrios*. — Genève, 1968.
43. Мелюкова А. И. Скифия и фракийский мир. — М., 1979.
44. Никулицэ И. Т. Северные фракийцы в VI–I вв. до н. э. — Кишинев, 1987.
45. Pârvan V. *Getica*. O protoistorie a Daciei. — București, 1926.
46. Daicoviciu C. *Dacica*. Studii si articole privind istoria veche a pamîntului românesc. — Cluj, 1970.
47. Trohani G., Nemoianu L. *Istorică politica a geto-dacilor in sec. VI—II î. e. n.* // Revista de istorie. — 1981. — No. 2.
48. Йорданов К. Центрове на политически живот в гетските земи // Североизточна България — древност и съвремие. — София, 1985.
49. Стоянов Т. Гетската столица при Сборяново — проучвания, резултати, исторически проекции (част 1) // История. — 1996. — Кн. 5/6.
50. Стоянов Т. Гетската столица при Сборяново — проучвания, резултати, исторически проекции (част 2) // История. — 1997. — Кн. 1/2.
51. Delev P. *Lysimachus, the Getae and archaeology* // CQ. — 2000. — Vol. 50. — No. 1.
52. Димитров К. Държавата на тракийската „Свещарска“ династия и нейните контакти през ранноелинистическата епоха // ИП. — 1987. — Кн. 12.
53. Делев П. Тракийският град при Свещари — една възможност за историческа идентификация // Terra antiqua Balcanica. — 1990. — Vol. 4.

Резюме

Делев П. Війни на півночі, від Філіпа II до Лісімаха

Досить скупа на інформацію про взаємини між Балканами та Північним Причорномор'ям в античну епоху нарративна традиція містить, проте, низку повідомлень про військові кампанії та конфлікти цього часу. У статті розглядаються декілька військових експедицій, проведених за порівняно короткий проміжок часу — між 339 і 291 р. до н. е., в напрямку з півдня на північ. Перша з них — проти скіфського царя Атея — відбулася в 339 р. до н. е. під керівництвом Філіпа II. Друга кампанія пройшла під керівництвом його сина Олександра Великого проти трибаллів в 335 р. до н. е. Третя, що відбулася між 332 і 325 р. до н. е., призвела до катастрофи македонського полководця Зопріона. Ще дві кампанії, про які повідомляють джерела — це війни Лісімаха проти гетського царя Дроміхета. Наші відомості стосовно всіх п'яти конфліктів неповні й містять багато незрозумілого в хронологічному, географічному та фактологічному аспектах. Слід звернути увагу на цілі в п'яти згаданих кампаній, які належать до проблем, найбільш активно обговорюваних сучасними істориками. Автор відстоює думку, що не існувало будь-якого систематичного та скоординованого македонського плану експансії на північ. Кожна з військових експедицій, що відбулися між 339 і 291 р. до н. е., мала свої особливі цілі, була спрямована на різні території, і, ймовірно, всі вони практично не були взаємопов'язаними.

Ключові слова: Македонія, Північне Причорномор'я, Дунай, Філіп II, Олександр Великий, Зопріон, Лісімах.

Резюме

Делев П. Войны на севере, от Филиппа II до Лисимаха

Довольно скудная античная нарративная традиция, касаемая взаимоотношений между Балканами и Северным Причерноморьем содержит, между тем, ряд сообщений о военных кампаниях и конфликтах. В представленной статье рассматривается несколько военных экспедиций, проведенных за сравнительно короткий промежуток времени — между 339 и 291 г. до н. э., в направлении с юга на север. Первая из них — против скифского царя Атея — состоялась в 339 г. до н. э. под руководством Филиппа II. Вторая кампания прошла под руководством его сына Александра Великого против

трибаллов в 335 г. до н. э. Третья, состоявшаяся между 332 и 325 г. до н. э., привела к катастрофе македонского полководца Зопириона. Еще две кампании, о которых сообщают источники — это войны Лисимаха против гетского царя Дромихета. Наши сведения обо всех пяти конфликтах весьма неполны и содержат много неясного в хронологическом, географическом и фактологическом аспектах. Следует обратить внимание на цели рассматриваемых пяти кампаний, которые относятся к числу проблем, наиболее активно обсуждаемых современными историками. Автор отстаивает мнение, что не существовало какого-либо систематического и скоординированного македонского плана экспансии на север. Каждая из военных экспедиций, состоявшихся между 339 и 191 г. до н. э., имела свои особые цели, была направлена на различные территории, и, вероятно, все они практически не были каким-либо образом взаимосвязаны.

Ключевые слова: Македония, Северное Причерноморье, Дунай, Филипп II, Александр Великий, Зопирион, Лисимах.

Summary

P. Delev. Wars in the North, from Philip II to Lysimachus

The rather scanty ancient literary tradition on the interrelations between the Balkans and the North Black Sea area contains many accounts of military campaigns and conflicts. The present paper discusses several military expeditions, carried out over a comparatively short period of time, between 339 and 291 B. C., all in the same direction: from south to north. The first of these was lead by Philip II against the Scythian king Atheas in 339 B. C., the second — by his son Alexander the Great against the Triballi in 335 B. C., the third brought about, at an uncertain date between 332 and 325 B. C., the disaster of the Macedonian general Zopyrion somewhere in the North, and the remaining two were the wars of Lysimachus against the Getic king Dromichaetes. Our information on all five conflicts is very incomplete and many uncertainties surround their chronological, geographical and factual aspects. Attention is drawn on the aims of these five campaigns, which are among the problems most hotly discussed by modern historians. The author defends the opinion that there was no systematic and coordinated Macedonian plan for expansion in the North; the several military expeditions between 339 and 191 B. C. had each their particular objectives, were aimed at different territories and do not seem to have been practically connected in any feasible way.

Key words: Macedonia, North Black Sea area, Danube, Philip II, Alexander the Great, Zopyrion, Lysimachus.

Ив. М. Тодоров

О происхождении названия «Филиппополь» фракийского города Пульпудева (совр. г. Пловдив — Республика Болгария)

Название современного болгарского города Пловдив чаще всего связывается с транскрибированной на фракийском языке формой Пульпудева от названия Филиппополь¹ — города фракийцев, основанного македонским царем Филиппом II (359–336 гг. до н. э.). Несмотря на то, что о его существовании говорится только после похода Филиппа II Македонского во Фракию в 342/341 г. до н. э., по археологическим материалам начало устойчивой поселенческой жизни в области Треххолмия в центральной части Фракийской равнины и среднего течения реки Марицы прослеживается уже с эпохи неолита, а с конца II — начала I тыс. до н. э. можно говорить и о наличии там характерных признаков укрепителной системы [7, с. 3–80; 8, с. 27–40; 9, с. 7–8; 10, с. 40–41].

В исторических источниках Пульпудева, как фракийское название поселения, засвидетельствовано поздним римским писателем VI в. н. э. Иорданом (*Pulpudeva*: Iord. Rom. 221; 283). В трудах авторов эллинистической и римской эпох чаще всего использовалось название Филиппополь — «Филиппов град» (*Philippopolis/Philippoupolis*: Polyb. XXIII, 8, 5–7; Liv. XXXIX, 53, 10 (12–14); Tac. Ann. III, 38, 6; Dexipp. Scyth. frg. 27; Dexipp. Chron. frg. 22; Amm. Marc. XXI, 10, 3–4; XXVII, 10–14; Procop. De aedif. IV, 11; Luk. Fug. 22–26). От римских авторов до нас дошло, как равнозначное Филиппополю, и название Тримонциум (*Trimontium = Ulpia Philippopolis*: Plin. NH. IV, 11, 41; Ptolom. III, 11, 12). Реже встречаются название одной из городских фил — Евмолпия (*Eumolprias*: Amm. Marc. XXII, 2, 2; XXVI, 10, 4; XXVII, 4, 12; XXXI, 16, 1–2; Fest. Brev. 9, 3), и название Понерополь — «Город преступников» (*Poneropolis*: Theop. Frg. 107), также идентифицируемое с Филиппополем [11, S. 41; 12, p. 41–43; 13, с. 653–658; 14, с. 87–95].

Название города, как уже было отмечено, чаще всего связывается с походом Филиппа II Македонского в 342/1 г. до н. э., и в источниках его основателем прямо называется Филипп, сын Аминты (Dexipp. Scyth. frg. 27: ...κτίσται Φιλίππου τοῦ Ἀμύντου). Однако существуют и другие мнения, а именно, что название города связано с политикой Филиппа V Македонского (220–179 гг. до н. э.) в отношении Фракии в 183 и, вероятно, в 181 г. до н. э. или же с событиями римской эпохи, относящимися к правлению «солдатского» императора Филиппа Араба (244–249 гг. н. э.). Правда, что касается последнего предположения, то в комментариях к сообщению позднеантичного писателя Иордана (Iord. Rom. 283) поясняется, что город был основан

¹ О литературе и дискуссиях на эту тему в эпоху болгарского Возрождения см. [1, с. 74–87; 2, с. 346–347; 3, с. 69; 4, Sp. 2244–2263; 5, Sp. 743–744; 6, S. 173–176].

© Ив. М. Тодоров, 2017

Филиппом Арабом в его родной местности Трахонитис, на берегу реки Иордан, перед ее впадением в Генисаретское озеро (ныне в Израиле) [15, с. 428, 431, бел. 29; 16, Sp. 839–840].

Подчеркнутая связь названия Филиппополь с историческими личностями эллинистической и римской эпох не вызывает сомнений. Проблема, чаще всего присутствующая в дискуссии о том, кем дано название Филиппополь городу, известному и с транскрипцией на фракийском языке в виде Пульпудева, имеет временные измерения и связывается с перечисленными выше именами македонских царей и римского императора.

Языковедческий анализ названия Филиппополь также не безразличен к этимологии указанного названия [2, с. 346–347; 17, с. 81–88; 175–183; 286–289; 18, с. 93–94; 19, с. 653–658]. Его начало восходит еще к XIX в. (см. литературу в прим. 1) и, в известной мере, связано с процессами национального Возрождения в Болгарии. Внимание исследователей того времени в основном было сосредоточено на транскрипции названия Филиппополь в его фракийской форме Пульпудева и современной — Пловдив. Наряду с этим указывались и такие засвидетельствованные источниками, но реже встречающиеся топонимы, как Понерополис и Тримонциум, а также позднее название Евмолпия.

В 20-е годы прошлого века М. Апостолидис [14, с. 90–93], ссылаясь на информацию Аммиана Марцеллина, Руфа Феста и Стефана Византийского относительно более раннего названия Филиппополя — Евмолпия (*Eumolpia vetus*), высказал предположение, что фракийцы обитали до IV в. н. э. на четырех из семи холмов города. Это были отдельные села, и их название, как и наименование одной из городских фил Филиппополя в римскую эпоху, соответствует местному названию *кендрисос* (Κενδρίσος) [20, S. 239]. Однако предположение В. Добруски о раннем названии города в форме Евмолпия [21, с. 118] не разделяется такими исследователями, как Д. Калопотакис и Г. Кацаров. Более того, по их мнению, это название было дано позднее греческими поселенцами и относилось только к живущим на самом западном из холмов города [12, p. 42; 13, с. 653]. Впрочем, на основании эпиграфических текстов, обнаруженных при археологических исследованиях в современном Пловдиве, могут быть восстановлены наименования и других городских фил Филиппополя. Кроме упомянутой Κενδρείσος [22, S. 88–94], это также Αρτεμισίος [23, S. 257; 24, № 902, 903, 1445], Ήρακλείς [23, S. 257; 24, № 894, 1036], Εὐμόλιος [23, S. 257; 24, № 1023] (Таксим тепе) и Ἀσκληπίος [23, S. 257; 24, № 904]. Из эпиграфических текстов известны и должностные лица, носившие титул филарх (φιλάρχῳ) [23, S. 257; 24, № 888, 1473].

В своем исследовании о происхождении названия города Пловдив П. Р. Славейков [17, с. 83–84] указывает, что Тит Ливий, использовавший „Всеобщую историю” Полибия, пишет название города отдельно — *Philippo polis*. В своем комментарии наш выдающийся возрожденец поясняет, что название города таким образом писали и греческие писатели. С учетом этого комментария может быть поставлен вопрос и об этимологии названия города: не только в смысле «Филиппов город», но и исходя из буквального перевода имени Филипп (Φίλιππος = φίλ-ιππος — «любящий лошадей»). Устоявшееся представление о фракийцах, воюющих на конях, о коне и всаднике как собирательном образе живущих во Фракии не является новым в нашей историографии [25, с. 22–23; 26, с. 66–67; 27, с. 185–186; 28, с. 113–144]. Вполне вероятно, что восприятие эллинизированного названия города, носящего имя македонского царя Филиппа, находится в прямой связи с этой чертой быта древних фракийцев. В известном смысле, подтверждением этой гипотезы может являться и засвидетельствованная транскрипция названия Филиппополь (Φιλίπποπόλις) — Пульпудева (Pulpudeva) на фракийском языке. По мнению Вл. Георгиева [18, с. 93–94], название Пульпудева — не старинное и дано не фракийцами, а македонцами. Суффикс -deva, означающий ранг поселения, характерен для западной части говоривших на дако-мизийских диалектах. В связи с этим, несомненно, возникает вопрос — является ли утвердившееся толкование названия города Пульпудева примером мнимого перевода [29, с. 30], бытующего в историко-описательной традиции названия Филиппополь? Мы склонны

принять, что это действительно транскрибированная форма названия Филиппополь, воспринятая в прямой связи со значением Φίλιππος = φίλ-ιππος, которое отвечает типичным чертам быта древних фракийцев, по крайней мере, имевших эллинское образование.

Практика давать новые названия городам в ходе завоевательной политики Филиппа II во Фракии началось с переименования города Крениды в Филиппы после 356 г. до н. э. (Strab. VII, frg. 34; frg. 41) [30, Sp. 742–743]. Местоположение этого города, расположенного вблизи Эгейского побережья, в ранней истории Фракии было непосредственно связано с военными и политическими амбициями племен киконов, бистонов, эдонян и мигдонов [31, с. 78–79], а также с легендарными преданиями о царе бистонов Диомеде и его кобылах, вскормленных человеческим мясом (Apollod. II, 5, 8). В данном случае примечательно то, что и здесь новое название города находится в прямой связи с историческими традициями в жизни фракийцев и их особенной любовью к лошадям. Эта очевидная связь находит свое продолжение и в дальнейшей военной политике македонского царя. Во внутренней части Фракии, там, где в 342/341 г. до н. э. был создан город Филиппополь, одним из последствий этой политики стало параллельное использование фракийского названия Пульпудева. В результате исторической преемственности, транскрибированное на фракийский лад со времен античности топонимическое название Филиппополя Пульпудева проявляет большую устойчивость и сохраняется в современном названии города Пловдив.

Источники

Письменные источники, отражающие название Филиппополь, в целом, могут быть систематизированы в следующие группы:

I. Источники, отражающие события военного и политического характера, относящиеся к Фракии.

I. 1. Самый ранний массив дошедшей до нас информации содержится в трудах Полибия (200–120 г. до н. э.) и Тита Ливия (59 г. до н. э. — 17 г. н. э.), освещающих фракийско-македонские отношения во II в. до н. э. Эти сведения относятся к походам Филиппа V Македонского в 183 и, вероятно, в 181 г. до н. э.

Филиппополь (*Philippopolis* — *Φιλίπποπόλις*).

Polyb. XXIII, 8, 5–7: ...Перерезав Фракию посередине, (Филипп V в 183 г. до н. э. — *И. Т.*) вторгся в области одрисов, бессов и денфелетов. Так он дошел до города, именуемого Филиппополем, и взял его с первого набега, потому что жители бежали в горы. Вслед за сим он с войском прошел по всей равнине и возвратился только тогда, когда разорил или покорил ее жителей, а в Филиппополе поставил гарнизон. Немного спустя гарнизон был выгнан из города одрисами, которые нарушили данные царю обязательства (*пер. Ф. Мищенко*).

Polyb. V, 100, 8: Овладев Фивами, Филипп V (в 217 г. до н. э. — *И. Т.*) продал в рабство прежних жителей, на месте их поселил македонян и переименовал город из Фив в Филиппополь (*пер. Ф. Мищенко*).

Liv. XXXIX, 53, 10 (12–14): 12. А чтобы отвлечь их от своих истинных замыслов, он (Филипп V в 183 г. до н. э. — *И. Т.*) отправился походом во внутреннюю Фракию против одрисов, денфелетов и бессов. 13. Город Филиппополь, жители которого бежали в окрестные горы, он захватил, а равнинных варваров заставил сдаться, разорив и опустошив их поля. 14. Оставив в Филиппополе свой гарнизон, который одрисы вскоре прогнали, он решил основать город в Девриопе (*пер. Э. Г. Юнца*).

I. 2. Сведения, хотя и фрагментарного характера, Корнелия Тацита (55–120 гг. н. э.), относящиеся к завоеванию Фракии, дополняют историческую информацию о создании и местоположении Филиппополя, а также о его основателе, чаще всего идентифицируемом с Филиппом (Македонцем).

Tac. Annal. III, 38, 6–39 (восстание 21 г. н. э. — *И. Т.*): Часть восставших разоряла близлежащие местности, другие перешли через Гемские горы, с намерением возмутить обитавшие вдалеке народы, а большинство, и притом наиболее боеспособное,

Σ
Δ
Γ
Ε
Τ
Υ

осадило царя в основанном Филиппом Македонским городе Филиппополе. 39. Узнав об этом, Публий Великий (он начальствовал над ближайшим войском), бросил отряды вспомогательной конницы и когорты легковооруженных на тех, которые, предаваясь грабежу или рассчитывая собрать подкрепления, переходили с места на место, а сам повел основное ядро пехоты, чтобы освободить от осады обложенный город. Все завершилось полным успехом: грабители были уничтожены, среди осаждающих возникли раздоры, царь произвел удачную вылазку, и к нему своевременно подошел легион. Происшедшее не подобает даже назвать ни правильной битвой, ни сражением, — ведь кое-как вооруженные и разрозненные враги были перебиты без пролития нашей крови (*пер. А. С. Бобовича*).

I. 3. Данные о Филиппополе, содержащиеся в трудах Дексиппа (III в. н. э.) и Аммиана Марцеллина (330–400 гг. н. э.), свидетельствуют о том, что во времена этих авторов название города осознанно воспринималось как его жителями, так и посторонними. Сознательно или нет, но в исторических свидетельствах содержатся ретроспекции в именном смысле названий города. Вследствие этого обнаруживается и прямая связь с эпиграфическими текстами, уточняющими и обогащающими наши представления о названии города.

Dexipp. Scyth. frag. 27: Осада Филиппова города. Город Филиппополь находится на границе между землями фракийцев и македонян и лежит у реки Гебр. Говорят, что его основателем был Филипп, сын Аминты, именем которого был назван город. Скифы (т. е. готы, жившие в это время в Скифии) напали на этот самый старый и самый большой город и осадили его (250 г.)¹.

Dexipp. Chron. frag. 22: Скифы, называемые готами, перешли во времена Деция в большом количестве реку Истр и опустошили римскую область. Они окружили бежавших в Никополь мезов. Однако Деций напал на них, как рассказывает Дексипп, и если даже и убил 30 тысяч душ, был побежден в сражении. Он потерял даже Филиппополь, который был захвачен скифами, и большое количество фракийцев было перебито (250 г.).

Amm. Marc. XXI, 10, 3: ... разделяет Иллирик и Фракию, оставляя на одной стороне Внутреннюю Дакию и Сердику, а на другой — Фракию с Филиппополем.

Евмолпиада. Амт. Марс. XXVII, 4, 12: Первая (провинция — *И. Т.*) ... называется Фракией в собственном смысле слова. Ее украшают большие города — Филиппополь, прежде именовавшийся Евмолпиадой, и Берея.

I. 4. Позднеантичные и ранневизантийские писатели Иордан Готский и Прокопий Кесарийский (VI в.).

Пульпудева (Pulpudeva). Iord. Rom. 221: ... Марк Лукулл (72–71 г. до н. э. — *И. Т.*) первым воевал во Фракии против бессов, которые были лучшими по храбрости и славе, и победил их, а как только победил гемимонтийцев, поставил под римскую власть город Пульпудева, который ныне называется Филиппополем, а Ускудама — это Адрианополь; *Iord. Rom. 283*: Филипп (Араб, 244–249 гг. н. э. — *И. Т.*) захватил власть бессовестным путем и царствовал семь лет. Он сделал своего сына Филиппа соучастником в управлении и первым из всех императоров сам стал христианином. На третьем году своего правления он отметил праздник города Рима, которому исполнилось 1000 лет со дня его основания, и, отремонтировав во Фракии город Пульпудева, назвал его Филиппополь.

Iord. Get. 283: Он (император Деций — *И. Т.*) собрал войска как отсюда, так и из Ускуса (Эскуса — *И. Т.*), и приготовился к предстоящей битве. Однако Книва после долгой осады вошел в Филиппополь, взял добычу и вступил в союз с находящимся внутри полководцем Приском, который хотел воевать против Деция.

Procop. De aedif. IV, 11: Я укажу, какие укрепления он возвел в остальной Фракии и в так называемом ныне Гемимонте. Прежде всего он с большим усердием

¹ Перевод этого и последующих фрагментов на болгарский язык представлен в издании, подготовленном Д. Дечевым и Г. Кацаровым [15].

построил то, что отсутствовало или было разрушено в Филиппополе (*Φιλίπποπολις*), Берое, Адрианополе и Платинополе.

II. 1. Данные топонимического и географического характера, приведенные Страбоном (63 г. до н. э. — 19 г. н. э.), Плинием Старшим (23/24–79 гг. н. э.) и Клавдием Птолемеем (II в. н. э.), дополняют информацию других античных авторов.

Филиппы. *Strab. VII, frg. 34*: Много золотых рудников имеется у Кренид, где ныне находится город Филиппы, близ горы Пангей; *Strab. VII, frg. 41*: Над берегом Стримонского залива от Галепса до Неста находится город Филиппы и его окрестности. Филиппы прежде назывались Кренидами, (это было) маленькое селение, которое было расширено после поражения Брута и Кассия (в 42 г. до н. э. — *И. Т.*).

Понерополь–Филиппополь–Тримонциум. *Plin. NH. IV, 11, 40–50*: Между ними течет Гебр, а у подножия Родоп находится город, который раньше назывался Понерополь, затем, по имени своего основателя — Филиппополь, а ныне из-за своего положения называется Тримонций (*Trimontium*).

Cl. Ptol. III, 11, 7: Филиппополь (*Φιλίπποπολις*) ...52°30 — 42°45.

III. 1. Сведения Лукиана из Самосаты (120–190 гг. н. э.) носят литературный характер и по-своему также расширяют и дополняют информацию о Филиппополе.

Luk. Fug. 22–26. Геракл. Это — Гебр, а город — это творение известного Филиппа. И мы уже под облаками и приближаемся к земле. Ступим на землю, и пусть нам повезет.

IV. 1. Эпиграфические тексты.

Надписи из Филиппополя и с его территории ¹.

Военные дипломы 221 и 224 гг. н. э., в которых упоминается *Ulpia Trimontium* (*CIL, XVI, № 139, 189*).

ЛИТЕРАТУРА

1. *Христемова М.* Борбата за историческото наследство: Стефан Захариев срещу Георгиос Цукалас // Стефан Захариев. Живот, дело, род. Научна сесия посветена на 200 г. от рождението му и 140 години от издаването на книгата му «Географико-историко-статистическо описание на Татар-Пазарджишката кааза». Пазарджик, 2011 / Ред. Г. Марков, Б. Хаджийски, Р. Кацарова. — Пазарджик, 2011.
2. *Бешевлиев В.* Античната топонимия като исторически извор // ИИБЕ. — София, 1954.
3. Михайлов Г. Траките. — София, 1972.
4. *Danov Chr.* Philippopolis // RE. — 1938. — Bd. 19.
5. *Danov Chr.* Philippopolis // Der kleine Pauly. — München, 1972. — Bd. 4.
6. *Velkova Ž.* Die Namens Plovdivs im Laufe Jahrhunderte // Pulpudeva. — Sofia, 1976. — Vol. 1. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la Culture thrace. Plovdiv, 4–19 octobre 1974.
7. *Детев П.* Материали за праисторията на Пловдив // ГПЛНМ. — 1959. — Т. 3.
8. *Детев П.* Разкопки на Небеттепе в Пловдив // ГПЛНМ. — 1963. — Т. 5.
9. *Детев П.* Праисторически селища в Пловдивски окръг // Археологически проучвания за историята на Пловдив и Пловдивския край. — Пловдив, 1966.
10. *Ботушарова Л.* Античният Филиппопол в светлината на новите археологически разкопки // Археологически проучвания за историята на Пловдив и Пловдивския край. — Пловдив, 1966.
11. *Jireček C.* Die Heerstraße von Belgrad nach Konstantinopel und die Balkanpässe. Eine historisch-geographische Studie. — Prag, 1877.
12. *Kalopothakes D.* De Thracia provincia Romana. — Lipsiae, 1893.

¹ Во вводной статье о Филиппополе, перечисляя источники сведений об этом городе, Г. Михайлов, в частности, ссылается на информацию Феопомпа о названии основанного Филиппом города Понерополь (*Theop. frg. 110 Jakoby = Plin. NH. IV, 11, 41*), а также на свидетельства Плутарха (*Plut. Mor. De cur. 10, p. 520B*) [24, p. 19].

13. Кацаров Г. Бележки върху античния Пловдив // СбНУНК. — 1901. — Т. 18.
14. Апостолидис М. Значението на град Пловдив и неговите древни имена // ГПЛНБ. — Пловдив, 1926.
15. Дечев Д., Кацаров Г. Извори за старата история и география на Тракия и Македония. — София, 1949.
16. Colpe C. Batanaia (-nea, -nis) // Der kleine Pauly. — Stuttgart, 1964. — Bd. 1.
17. Славейков П. Р. Няколко думи за Пловдив // Наука. Периодическо списание. — Пловдив, 1882. — Т. 2.
18. Георгиев Вл. Въпроси на българската етимология. — София, 1958.
19. Иречек К. Пътувания по България. — София, 1974.
20. Detschew D. Die thrakischen Sprachreste. — Wien, 1976.
21. Добруски В. Материали по археологията на България // СбНУНК. — 1900. — Т. 16–17.
22. Danov Chr. Eine neue Inschrift aus Apolonia Pontica // АВ. — 1937. — Bd. 30.
23. Danov Chr. Philippopolis, Serdica, Odessos. Zur Geschichte und Kultur der bedeutendsten Städte Thraziens von Alexander d. Gr. bis Justinian // Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. — В.; N. Y., 1979. — Bd. 2.
24. Mihailov G. Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae. — Serdicae, 1961. — Vol. 3. — Fasc. 1.
25. Кацаров Г. Битът на старите траки според класическите писатели // Сборник на Българската академия на науките. — София, 1913. — Т. 1.
26. Кацаров Г. Битът на старите траки според класическите писатели // Гаврил Кацаров. Избрани съчинения. — София, 2001. — Т. 1.
27. Данов Хр. Древна Тракия. — София, 1969.
28. Попов Д. Конят и колесницата в тракийската царска идеология // ИБИД. — 1986. — Т. 38.
29. Георгиев Вл. Траките и техният език. — София, 1977.
30. Danov Chr. Philippoi // Der kleine Pauly. — München, 1972. — Bd. 4.
31. Фол Ал., Спиридонов Т. Историческа география на тракийските племена до III в. пр. н. е. и Атлас. — София, 1983.

Резюме

Тодоров Ив. М. Про походження назви «Філіппополь» фракійського міста Пульпудева (нині м. Пловдив — Республіка Болгарія)

Фракійська назва сучасного болгарського міста Пловдив найчастіше пов'язується з назвою Пульпудева — містом фракійців, що мало дуже довгу історію існування. В історичних джерелах назва фракійського поселення Пульпудева засвідчена пізнім римським письменником Йорданом (Iord. Rom. 221; 283). У творах же авторів елліністичної та римської епох місто найчастіше іменується Філіппополь. Цю назву міста зазвичай пов'язують з кампанією Філіпа II Македонського у Фракії в 342/341 р. до н. е. Однак існують і інші думки, а саме про те, що назва Філіппополь може бути пов'язана з військовими експедиціями 183 і 181 рр. до н. е. Філіпа V Македонського або ж з подіями римської епохи, що належать до правління «солдатського» імператора Філіпа Араба. Зв'язок між назвою Філіппополь і історичними постатями елліністичної та римської епох не викликає сумнівів. Однак питання про те, ким саме з них була дана ця назва місту, також відомому в транскрибованій формі як Пульпудева, дослідники вирішують по-різному. Розгляду цих точок зору і присвячена значною мірою дана робота. Крім того, в ній здійснено спробу етимологічного аналізу назви фракійського міста Філіппополь.

Ключові слова: Евмолпія, Пловдив, Філіппополь, Філіппи, Пульпудева, Понерополь, Тримонціум, Фракія, Філіп.

Резюме

Тодоров Ив. М. *О происхождении названия «Филиппополь» фракийского города Пульпудева (совр. г. Пловдив — Республика Болгария)*

Фракийское название современного болгарского города Пловдив чаще всего связывается с наименованием Пульпудева — городом фракийцев, имевшим очень долгую историю существования. В исторических источниках название фракийского поселения Пульпудева засвидетельствовано поздним римским писателем Иорданом (Iord. Rom. 221; 283). В сочинениях же авторов эллинистической и римской эпох город чаще всего именуется Филиппополем. Это название обычно связывают с кампанией Филиппа II Македонского во Фракии в 342/341 г. до н. э. Однако существуют и другие мнения, а именно, что название Филиппополь может быть связано с имевшими место в 183 и 181 гг. до н. э. военными экспедициями Филиппа V Македонского или же с событиями римской эпохи, относящимися к правлению «солдатского» императора Филиппа Араба. Связь между названием Филиппополь и историческими личностями эллинистической и римской эпох не вызывает сомнений. Однако вопрос о том, кем именно из них было дано это название городу, также известному в транскрибированной форме как Пульпудева, исследователи решают по-разному. Рассмотрению этих точек зрения и посвящена в значительной мере данная работа. Кроме того, в ней предпринята попытка этимологического анализа названия фракийского города Филиппополь.

Ключевые слова: *Евмолтия, Пловдив, Филиппополь, Филиппы, Пульпудева, Понерополь, Тримонциум, Фракия, Филипп.*

Summary

I. Todorov. *On the Origin of the Name «Philippopolis» — the Name of the Thracian City Pulpudeva (Nowadays Plovdiv — Republic of Bulgaria)*

The Thracian name of the modern Bulgarian city of Plovdiv is most often associated with the name «Pulpudeva» — a city of the Thracians that has very long history of existence. In the historical sources the name «Pulpudeva» as a Thracian settlement is attested by the late Roman writer Jordan. In the works of the ancient writers of the Hellenistic and Roman eras, however, the city is known as «Philippopolis». The foundation of the city is associated with the campaign in Thrace of Philip II of Macedon, that took place in 342/341 B. C. However, there are certain statements in the historical sources that bind the name of the city with the military expeditions of Philip V of Macedon. The latter took place in 183 and 181 B. C. respectively. The city is also bound with the late restorative works related with the name of the soldier emperor Philip the Arab. The relationship between the name of the city of Philippopolis and the historical figures from the Hellenistic and the Roman eras could not be called in question. The problem that is usually present to the discussion of who has given the name of «Philippopolis» to the Thracian settlement, also known with the transcribed name «Pulpudeva», has timelines. It stands in direct connection with the names of the Macedonian kings and the Roman emperor that were mentioned above. The linguistic analysis of the names «Philippopolis» and «Pulpudeva» is also present in the scientific literature. In the proposed material apart from the exposure of the existing end-of-print theses and research, an attempt for an etymological analysis of the name of the Thracian city of Philippopolis will be made.

Key words: *Evmolpia, Plovdiv, Philippopolis, Philippi, Pulpudeva, Poneropolis, Trimonium, Thrace, Philip.*

